

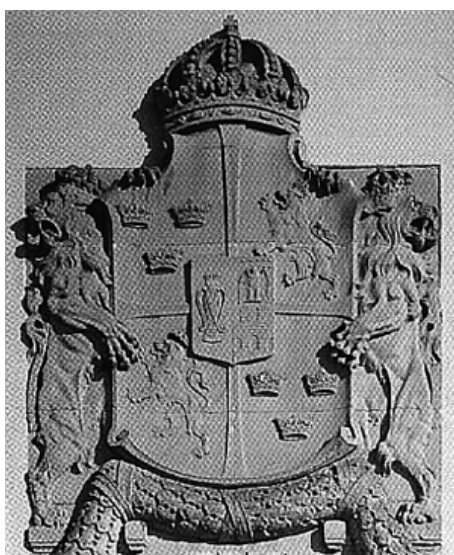
Piprapport 1, Riksvapen

av Arne Åkerhagen

Följande rapport är den första i en serie där jag vill presentera svenska kritpipor, där deras tillverkare har kunnat fastställas. Denna första avhandlar den sk "Riksvapenpipan", en pipa där motivet utgår från det svenska riksvapnet. Totalt 35 olika pipor har undersökts. De som inte har kunnat hänföras till svensk pipmakare eller varit stämplade på lacken med staden Goudas vapen, har inte tagits med i denna rapport.

RIKSVAPENPIPAN

En av de vanligaste kritpiporna andra hälften av 1700-talet var den sk "Riksvapenpipan". Den har ett motiv på framsidan bestående av stora riksvapnet, krönt sköld med krönte lejon på vardera sidan. Skölden indelad i 5 fält, där det i vänstra övre och högra nedre finns 3 kronor och i övre högra och i nedre vänstra finns lejon samt i det mittersta femte fältet en Vasakärve, örn och borg.

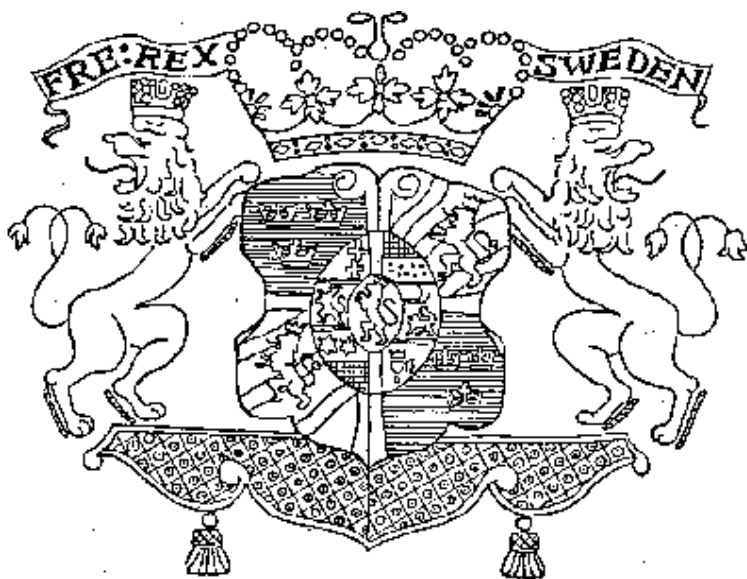
Stora riksvapnet

Motivet på piporna är i stort sett som originalet med vissa variationer. Tex så är motivet i mittensektionen på skölden utbytt mot lejon, krona eller enbart streck. Piporna tillverkades av de flesta på den tiden verksamma pipmakare. Några av de undersökta piporna har den holländska staden Goudas vapen på lackens vänstra sida, riksvapenmotivet förekom även på en i Holland tillverkad pipa för den svenske kungen Fredrik I som regerade 1720-51. Pipan tillverkades av pipmakare Jacob de Ligt, verksam i Gouda 1745-53 med lackmärket krönt L.

Pipan kom aldrig till Sverige eftersom kungen hade sett till att det blivit importförbud på tobakspipor. Förmodligen för att stödja den inhemska tillverkning som då var i sin blomning.

Detta försakade stora bekymmer för tillverkaren Jacob de Ligt som fann sig liggande i lager med en stor mängd pipor, som han inte fick betalt för. Även hans formmakare blev lidande eftersom inte heller han fick betalt för sitt arbete

med formen. Piporna måste utbjudas i Holland, vilket inte var så lätt eftersom motivet inte var avsett för holländska rökare. Man kan tänka sig att de berörda, pipmakaren och formmakaren, gjorde en stor ekonomisk förlust.

Holländska Fred. Rex pipans riksvapen

Klackmärke

Som jag tidigare nämnt har jag haft tillgång till 35 stycken riksvapenpipor med mer eller mindre avvikande dekor. Några av dem har jag kunnat hänföra till viss tillverkare då huvudena har haft så långa skaft att tillverkarens namnmärkning kunnat läsas på skaftet. Dessa tillverkare är Carl Wettervik 1750-98, Mathias Nyberg 1750-99, Emanuel Eldh 1760-66 och Jonas Betulin 1791-1807.

Av de undersökta piporna har inte mindre än 17 st varit av så olika utseende att de lätt kan skiljas från varandra. Mindre variationer kan hänföras till att formen använts så mycket att den slipats ner och därigenom gjort att pipans motiv förändrats något.

De viktigaste detaljerna på motivet som man lätt kan se avvikelser på är.

1. Lejonens utseende, kroppen, svanstopparnas utseende (delade åt samma eller olika håll) och kronan.
2. Sköldens grundutseende. Kantig eller rundad.
3. Fotplattan (den som lejonen står på). Dekoren inne i plattan.
4. Sköldens fem fält. Fälts motiv. (Lejon, kronor, streck etc.).
5. Storleken på motivet (30-33 mm finns)
6. Eventuell dekor under fotplattan.
7. Eventuella klackmärken (Goudastämpel).

För att fastställa tillverkaren måste skaftet vara så lång att det framträder. Det är inte alltid man finner piphuvudet med skaftet på utan det kan finnas vid sidan av eller t o m en bit ifrån. Men viktigt är att man väl kan passa ihop dem. Brottyorna skall passa väl. I vissa fall kan det finnas flera bitar och man hittar endast några, varav en med namnet. Kolla då färgen på leran och eventuella märken efter tillverkaren justering av skaftet s s skraplinjer.

De mest förekommande huvudtyperna är av den sk "holländska", i mindre omfattning den sk "engelska".

Holländsk typ

Engelsk typ

Som exempel på den holländska typen kan nämnas Carl Wetterviks och den engelska Emanuel Eldhs.

Wettervik

Eldh

En del pipor har hittats med sk "Goudamärke" pålacken. Det troliga är att de tillverkats utomlands, men ej i Holland. De kan vara tillverkade i Alphen, Holland eller Hamburg, Tyskland. Undantaget är den pipa som Jacob de Ligt tillverkade för den svenske kungen Frederik I. Den har förutom tillverkarmärke "L" i botten pålacken också staden Goudas vapen på lackens båda sidor. De andra har stämpeln endast på vänster sida.

Riksvapenmotivet förekommer också på pipor av "Turktyp" tillverkade av rödbrännande lera.

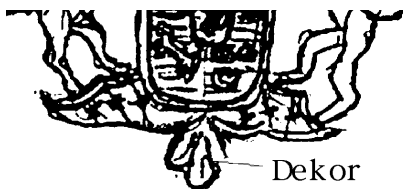
Fred. Rex

Turkpipa

Riksvapenbilden finns i två huvudtyper, med mycket varierande avvikelser. Dessa avvikelser framgår av vad som sagts ovan.

I efterföljande del skall jag visa på de olika typer av sköldar, kronor, svansar och fotplattor. Förutom dessa kan det förekomma dekor i mitten och under fotplattorna. Den kan också förekomma hela vägen ut mot yttre delen av fotplattan. Exempel på det kan ses på Eldhs pipa.

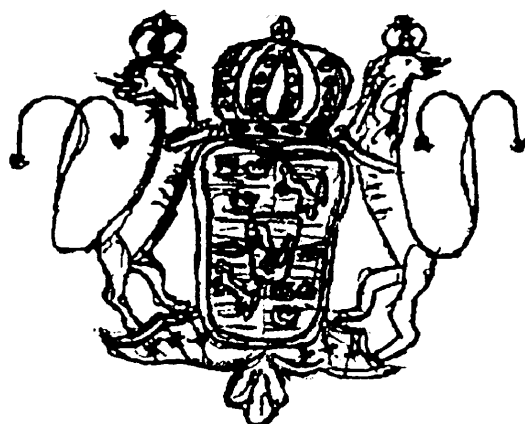

Dekor under mitten

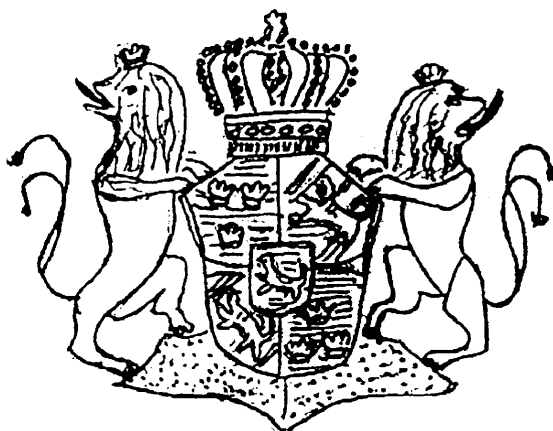

Dekor hela vägen ut

Huvudtyper

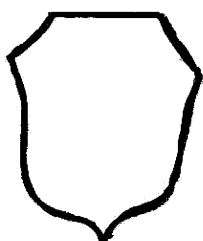
Rundad sköldtyp,
svans åt olika håll

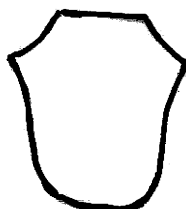
Kantig sköldtyp,
svans åt samma håll.

Vapenkonturer

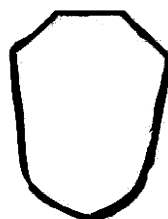
Vapensköld.

A. Större med spets

B. Med rund botten

C. Med raka sidor

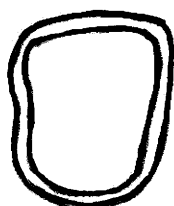
Oval sköld

Enkel bård

Dubbel bård

D. Triangel

E. Större rund

F. Triangel

G. Oval

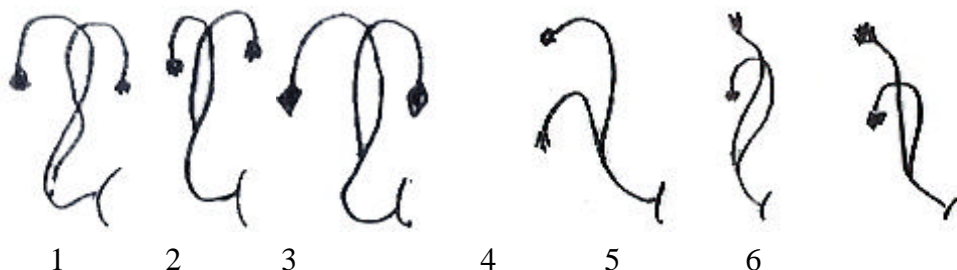

H. Mindre rund

Svanstyper

En tydlig variation kan märkas på hur lejonens svansar ser ut. Alla svanstyper har två toppar som kan peka åt olika håll. Två huvudgrupper finns, där i den ena svanstopparna pekar åt olika håll medan i den andra de pekar åt samma håll. Även inom dessa båda grupper förekommer variationer

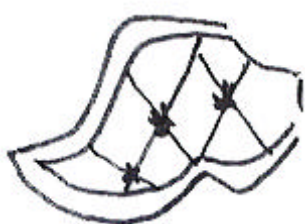
Svanstoppar åt skilda håll. Svanstoppar åt samma håll.

Fotplattor

Plattan där lejonen har sina baktassar, kallad fotplatta, varierar från pipa till pipa. Bården runt plattan kan vara enkel, dubbel eller tredubbel. Dekoren inne i plattan är av mycket varierande art. Bilderna nedan visar ett antal huvudtyper. Antalet stjärnliknande kryss, prickar eller blommor kan variera.

Rutmönster

Prickmönster

Blommönster

Stjärnmönster

Kronor

Kronorna ovanpå den stora skölden kan vara en av två huvudtyper typ 1 eller 2. Höjd och bredd kan variera betydligt. Underdelen på kronan kan vara olika bred.

Typ 1

Typ 2

De små kronorna på lejonens huvud är av samma typ som de stora på skölderna. De är i allmänhet svåra att se eftersom de endast är ca 3-4 mm höga. På 35 undersökta piporna var kronan på vapenskölden av samma typ som kronorna på lejonens huvuden,

Pipor av kända tillverkare

Bild 1

Bild 2

1. Tillverkad av Carl Wettervik. Svansarnas toppar pekar åt samma håll. Fotplattan har en femuddig stjärna. I lilla mittenskölden finns ett lejon. Pipan på bild 2 är mycket lik. Den avviker i detaljer som svanstopparnas spretning, fotplattans bård är på 1 tredubbel medan på 2 den är enkel, mittenskölden är mindre på 1 och kronan på 1 är lägre än på 2. Att 2 skulle vara tillverkad av Wettervik finns fn inga bevis på

Bild 3

3. Tillverkad av Carl Wettervik. Svanstoppar å samma håll. Fotplatta med många prickar. Högra nedre sköldrutan med omvänt tre kronor, dvs en krona över och två under.

Bild 4

4. Tillverkad av Carl Wettervik. Lika ovan 3 men med kronorna i nedre högra hörnet sköldrutan normal dvs tvåöver och en under.

Bild 5

5. Tillverkad av Jonas Betulin. Liksom pipa nr 1 svanstopparna å samma håll. En sexuddig stjärna i fotplattan. I lilla mittenskölden finns tre kronor.

Bild 6

6. Tillverkad av Emanuel Eldh. Pipformen är av engelsk typ. Svanstopparna pekar å olika håll. Fotplattan har i stället för en stjärna en sexbladig blomma. Under fotplattan finns streckdekor.

Bild 7

7. Tillverkad av Mathias Nyberg. Svanstopparna å olika håll. Fotplatta med 5 stjärnor.

Goudastämpel påklacken

Bild 8

Bild 9

Bild 8 och 9 avviker från varandra huvudsakligen i formen för skölden.

Bild 10

Bild 10 visar en pipa med annan utformning på bla skölden än piporna 8 och 9. Dessutom saknas mönster i fotplattorna. Pipan är av mycket hög klass.

Haninge 23 februari 2000.

Arne Åkerhagen

Författaren kan nås via epost arneakerhagen@bredband.net
Artikeln publicerad med vänligt tillstånd på Marinarkeologi, mars 2000, rev. 2003